

**Хохліна Олена Петрівна**, професор  
кафедри юридичної психології  
Національної академії внутрішніх справ,  
доктор психологічних наук, професор

## **ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ В ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЯСНОВАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ ІЗ ФІЛОСОФІЇ**

Розв'язання дослідницьких чи практичних завдань у юридичній психології передбачає визначення теоретико-методологічних засад діяльності, серед яких важливе значення мають пояснювальні принципи – основні висхідні положення теорії, на підставі яких розглядається об'єкт вивчення чи впливу. Щоб бути адекватно й усебічно описаним, будь-яке психічне явище має пройти крізь призму системи принципів. Власне принципи мають стосуватися висвітлення сутності психічних явищ у різних аспектах, з різних позицій.

Окрім загальнопсихологічних і конкретно-наукових, у юридичній психології використовують методологічні принципи вищого рівня – принципи, що походять із філософії. До них належать, зокрема, принципи історизму, системності, діалектичного протиріччя, єдності якості та кількості, діалектичного заперечення, розвитку, причиновості тощо [1]. Попри філософське походження цієї групи принципів, вони цілком поширюються й на пояснення психічних явищ. Ці принципи психологія сама не формулює, вона лише конкретизує їх стосовно психічної реальності. Проаналізуємо їх сутність.

*Принцип історизму.* У психології, відповідно до цього принципу, ідеться про необхідність розгляду стану розробленості наукового знання щодо проблеми, явища, категорій, понять, з огляду на стадійність його становлення. Вивчення розвитку психологічної думки важливе для визначення перспективних напрямів подальшого її прогресу. Передісторія психології важлива не лише в теоретичному, а й у практичному аспектах. Відповідь на питання «звідки йдемо?» необхідна для успішного пошуку відповіді на питання «куди йдемо?» (О. О. Потєбня). Не використовуючи знання з історичної спадщини психології, дослідник і практик мимоволі

відкриває та розробляє не нове, а «відкриває велосипед», повторює вже досягнуте й відоме, скочується на нижчі рівні узагальнення. Будь-яка спроба нового теоретичного синтезу психологічних знань не можлива без урахування історичної ретроспективи. Категоріальний лад психології в контексті цього принципу – це продукт історичного розвитку й результат логічного виокремлення основних усталених структур, сформованих в історично-психологічному процесі [2].

*Принцип системності* в широкому значенні передбачає вивчення та розгляд психічного явища як системи – єдності взаємопов'язаних елементів. Системність же наукового знання про досліджуване явище є наслідком і відображенням системних взаємозв'язків, якими характеризується дійсність. Психічне явище як відображення дійсності відтворює ці системні взаємозв'язки. Відповідно, принцип системності ґрунтується на вимозі врахування всіх аспектів і зв'язків досліджуваного об'єкта – психічного явища. Розуміння психічного загалом як відображення навколишньої дійсності вже містить у собі відображення цього принципу; його використовують також для пояснення суті та походження окремих складових психіки, чинників їх формування (наприклад, складових особистості).

*Принцип діалектичного протиріччя* впливає із закону про єдність і боротьбу протилежностей. Його суть полягає в тому, що будь-яке явище дійсності (зокрема й психічне) є єдністю внутрішніх, протилежних тенденцій у розвитку, яка розглядається як процес виникнення, становлення та розв'язання протиріч. Протиріччя як єдність та боротьба протилежностей становить основу внутрішнього механізму розвитку досліджуваного явища. Але воно має бути висвітлено як внутрішня структурна характеристика досліджуваного явища в його сутності.

Протиріччя є першоджерелом, рушійною силою психічного розвитку (Г. С. Костюк та ін.). Наприклад, зміна провідних видів діяльності (за О. М. Леонтьєвим) – це виникнення та розв'язання протиріч між можливостями дитини й відносинами, між її потребами та несформованістю в неї способів дій тощо.

*Принцип єдності якості та кількості* передбачає аналіз якісних і кількісних характеристик об'єкта пізнання в їх взаємозв'язку. Так, характеристика об'єкта з погляду цілісності, своєрідності, відмінностей від інших виражається категорією якості. Водночас якості об'єктів можуть мати різні кількісні характеристики. Суть принципу повніше відображається через такі теоретичні положення:

1) кількісному підходу до розгляду явища передує його якісний аналіз (кількісно виміряти можливо лише щось своєрідне, за певною ознакою, тобто певну якість);

2) кількісні дані мають сенс лише у співвіднесенні з якісним визначенням об'єкта;

3) кількісні характеристики об'єкта можуть варіювати в певному інтервалі, представленому межами визначеної якості. Вихід за межі кількісних змін, характерних для об'єкта, призводить до переходу об'єкта в нову якість.

Візьмемо для прикладу відчуття певної модальності, зокрема тактильне. Таке відчуття виникає внаслідок безпосередньої дії на рецептори подразника певної сили у визначеному діапазоні. Збільшення сили подразника викликати вже не тактильне відчуття, а больове. Ще приклад: зменшення рівня інтелекту (IQ) до кількісного значення нижче за 70 свідчить уже не про норму інтелекту, а про розумову відсталість особи.

*Принцип діалектичного заперечення* полягає в тому, що розвиток (знання про психічне явище) розглядається як рух спіраллю, за якого безперервно породжується нове, у якому відтворюються попередні стадії в досконалішій формі на вищому рівні, а застаріле відмирає.

Нові теорії у психології завжди ґрунтуються на попередніх, але в них відкидається застаріле, другорядне. Прикладом цього є сучасне розуміння темпераменту людини. З давніх-давен виокремлювали чотири його типи: сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік. Якщо в часи Гіппократа в їх основу поклали різні рідини, які наповнювали людський організм (кров, слизота, жовч або чорна жовч) і домінували в ньому, то нині вони ґрунтуються на особливостях нервової системи, а саме особливостях нервових процесів збудження та

гальмування (сила, урівноваженість, рухливість) і їх поєднанні (І. П. Павлов). Не суперечить такому погляду на детермінацію типів темпераменту й позиція, що в їх основі лежать екстраверсія-інтроверсія, нейротизм (Г. Айзенк); емоційна збудливість (М. Д. Левітов); загальна психічна активність й емоційність (В. Д. Небиліцин). Доводять, що кількість комбінацій особливостей нервової системи є більшою, ніж чотири (які й визначають тип темпераменту) (Б. М. Теплов, В. Д. Небиліцин).

*Принцип розвитку* конкретизує загальний закон діалектики, відповідно до якого розвиток – це загальна властивість матерії: у навколишній дійсності все змінюється, старе безперервно змінюється новим. Розвиток – це рух у певному напрямку, переважно рух поступальний, прогресивний, із притаманними йому повторюваністю та послідовністю, запереченням старого й виникненням нового. Цей принцип важливий для розуміння психіки, свідомості, способів їх існування та конкретно – психічного розвитку.

У психології принцип із такою назвою представлений і серед групи загальнопсихологічних принципів, де наповнюється конкретнішим змістом відповідно до предмета науки. Це стосується й принципу *причиновості*, який походить із філософії. Цей принцип у психології є принципом *детермінізму*, або *причинової зумовленості*. У першому випадку його використовують для з'ясування того, що є первинним – матерія чи дух, у другому – навколишня дійсність чи психіка.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Клименюк А. В. Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования / А. В. Клименюк, А. А. Калита, Э. П. Бережная. – Киев, 1988. – 100 с.

2. Ткаченко О. М. Принципи і категорії психології / О. М. Ткаченко. – Київ : Вища шк., 1979. – 200 с.